

DİN ve MİZAH

Yusuf EMRE

ESki
Yeni
YAYINLARI

Eskiyeni Yayınları: 87

DİN ve MİZAH

Yusuf EMRE

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Aralık 2020

ISBN: 978-605-5978-97-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

DİN ve MİZAH

Yusuf EMRE

Ankara 2020

Yusuf EMRE

1985 Adana doğumlu olan Yusuf Emre, ilk ve orta öğrenimini doğduğu şehirde tamamladı. Lisans eğitimine Erzurum Atatürk Üniversitesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü'nde başlayıp bir sene sonra Çukurova Üniversitesi'ne yatay geçiş yaptı ve buradan 2009 yılında mezun oldu. Lisansüstü eğitimini de Adana'da devam ettiren yazar, 2010 yılında Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2013 yılında *Değişen Dünyada Değer Yönelimleri ve Dindarlık: KKTC Örneği* başlıklı tezini savunarak yüksek lisans mezunu oldu. 2019 yılında *Üniversite Öğrencilerinde Mizah Anlayışı ve Dindarlık: Çukurova Üniversitesi Örneği* isimli doktora tezini savunarak doktor unvanını aldı. Aynı yıl Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı'na Dr. Öğr. Üyesi olarak atandı.

Halen Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görevine devam eden yazarın değerler psikolojisi, dindarlık ve mizah konuları özelinde din psikolojisi alanına dair yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TABLolar	7
SUNUŞ	9
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	15
I. Araştırmanın Problemi	17
II. Araştırmanın Önemi	18
KURAMSAL ÇERÇEVE	21
I. Gülme	21
1) Gülmenin Tanımı, Çeşitleri ve Özellikleri	21
2) Gülmeyi Kolaylaştıran ve Zorlaştıran Durumlar	26
3) Gülme Kuramları	29
a) Üstünlük Kuramı	31
b) Uyuşmazlık Kuramı	34
c) Rahatlama Kuramı	37
II. Mizah	40
1) Mizah Kavramının Etimolojisi ve Tarihsel Arka Planı	40
2) Mizah Kavramının Tanımlanması Hususundaki Zorluklar	44
3) Mizah Kavramının Açıklanması	46
4) Mizahın Sınıflandırılması	50
III. Gülme ile Mizah İlişkisi	55
IV. Psikolojik Boyutlarıyla Mizah	57
1) Mizahta Görelilik ve Bağlam Kavramı	57
a) Görelilik	57
b) Bağlam	59
2) Gelişim Açısından Mizah	62
a) Bebeklik Dönemi	62
b) Çocukluk Dönemi	62
c) Ergenlik Dönemi	67
3) Mizahın Psikososyal Fonksiyonları	69
a) Başa Çıkma	69
b) İletişimi Kolaylaştırma	73
c) Eleştiri ve Başkaldırı	77
4) Kişilik Özelliği Olarak Mizah	80
a) Mizah Anlayışı	81
b) Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Mizah Anlayışı	82
V. Mizah, Din ve Dindarlık	85
1) Dinlerde Mizah	86
a) Antik Dinlerde ve Uzak Doğu Dinlerinde Mizah	86
b) Tek Tanrılı Dinlerde Mizah	89

b.1) Yahudilikte Mizah	90
b.2) Hristiyanlıkta Mizah	93
b.3) İslam'da Mizah	99
2) Mizahta Din	108
3) Yapısal-Fonksiyonel Açıdan Mizah ve Din İlişkisi	113
ARAŞTIRMA VE YÖNTEM	121
I. Araştırmanın Amacı	121
II. Araştırma Modeli	122
III. Evren ve Örneklem	123
1) Veri Toplama Araçları	124
a) Değişkenler	124
b) Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeği	124
c) İçsel Dinî Yönelim Ölçeği	126
d) Dinî Dogmatizm Ölçeği	126
2) Verilerin Toplanması ve Analizi	127
BULGULAR	129
I. Mizah ve Dindarlık İlişkisi	129
1) Dindarlık Değişkenlerinin Mizah Anlayışı ve Mizah Anlayışının Alt Boyutlarıyla İlişkisi	129
2) Mizah Anlayışı ve Dindarlık Değişkenleri İlişkisi	130
3) Öznel Mizah Algısı ve Dindarlık Değişkenleri İlişkisi	131
II. Demografik Değişkenlere Göre Mizah ve Dindarlık Değişkenleri	132
1) Cinsiyete Göre Mizah Değişkenleri	132
2) Cinsiyete Göre Dindarlık Değişkenleri	133
3) Fakülteye Göre Mizah Değişkenleri	133
4) Fakülteye Göre Dindarlık Değişkenleri	134
5) Yaş, Sınıf ve İkamet ile Mizah Değişkenleri Arasındaki İlişki	134
6) Yaş, Sınıf ve İkamet ile Dindarlığın Farklı Görüntüleri Arasındaki İlişki	135
TARTIŞMA VE YORUM	137
I. Mizah ve Dindarlık Arasındaki İlişki	137
1) Mizah Anlayışı ile Dindarlığın Farklı Görüntüleri	137
2) Mizah Anlayışı Alt Boyutları ve Dindarlığın Farklı Görüntüleri	141
3) Öznel Mizah Algısı ve Dindarlığın Farklı Görüntüleri	143
II. Sosyodemografik Değişkenlere Göre Mizah ve Dindarlık	145
1) Cinsiyete Göre Mizah ve Dindarlık	145
2) Fakülteye Göre Mizah ve Dindarlık	151
3) Yaş, Sınıf ve İkamet ile Mizah İlişkisi	153
4) Yaş, Sınıf ve İkamet ile Dindarlık İlişkisi	156
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	165
EKLER	183
Ek I. Tablolar	183
Ek II. Anket Formu	188

TABLULAR

Tablo 1. *Dinî Eğilimlerin Farklı Görüntüleriyle Mizah Anlayışı ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları* 183

Tablo 2. *Mizah Anlayışı ve Dindarlık Değişkenlerine Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri* 183

Tablo 3. *Mizah Anlayışı ve Dindarlık Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları* 184

Tablo 4. *Dinî Eğilimlerin Farklı Görüntüleriyle Öznel Mizah Algısı Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları* 184

Tablo 5. *Öznel Mizah Algısı ve Dindarlık Değişkenlerine Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri* 184

Tablo 6. *Öznel Mizah Algısı ve Dindarlık Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları* 185

Tablo 7. *Cinsiyete Göre Mizah Anlayışı, Mizah Anlayışı Alt Boyutları ve Öznel Mizah Algısı Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)* 185

Tablo 8. *Cinsiyete Göre Dinî Eğilimlerin Farklı Görüntüleri Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)* 186

Tablo 9. *Fakülterele Göre Mizah Anlayışı, Mizah Anlayışı Alt Boyutları ve Öznel Mizah Algısı Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)* 186

Tablo 10. *Fakülteye Göre Dinî Hayatın Farklı Görüntüleri Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)* 187

Tablo 11. *Yaş, Sınıf ve İkamet ile Mizah Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları* 187

Tablo 12. *Yaş, Sınıf ve İkamet ile Dindarlığın Farklı Görüntüleri Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları* 187

SUNUŞ

Ağlamak ve glmek, insanoğlunun en doğal iki duygusal tepkisi. Gündelik hayatta çokça ağlamak zayıflık, fazla glmek şımarıklık olarak algılana gelmiştir genellikle. Yine de ağlamak, hüzünlü olmak ve ciddiyet gibi durumlar sıklıkla övülmüştür, özellikle geleneksel toplumlarda. Buna karşın glmek, eğlenmek ve şaka yapmak daha az rağbet bulmuştur, bilhassa kutsalın ve değerlerin saygınlığının zedeleneceği kaygısıyla.

Konuyu biraz daha açalım: Modernlik ncesi dönemde glmek ahlak felsefecileri ve toplumdaki yönetici kesim tarafından “dizginlenmesi zor, ahlakı ve toplumsal sınırları ihlal eden bir eylem” olarak görülmüş, bazı dinî geleneklerde ise “insanı Tanrı korkusundan alıkoyan sakıncalı bir eylem” olarak yorumlanmıştır. Görünen o ki özellikle geçmişte gülmenin protest ve sınır tanımayan yönü tedirgin edici bulunmuştur bilhassa topluma şekil vermeye çalışanlar tarafından. Modernlik ve postmodernlik her şeyi dönüştürdüğü gibi ağlama ve gülme tepkilerine yüklenen anlamları da sarsmıştır köklü biçimde. Öyle ki günümüz dünyasında gülme ve mizahın taşıdığı anlam adeta mutlu olma ödevinin temel göstergesi haline gelmiş gibidir. Artık tüm sınırsızlığı ile deneyimlenen gülme ve mizah “ben mutluyum” duygusunu herkese ilan etmenin en açık ifadesi konumunda. Ağlamak ise çaresizlik, hüzün ve mutsuzluğun dışa yansıyan göstergelerine dnşmştir.

Gülme sağlıklı olmanın önemli göstergelerinden biri olarak kabul görüyor. Glen, hayatında mizaha sıklıkla yer veren kişilerin özgüveni yüksek, sosyal ilişkileri iyi ve kendisiyle barışık olduğuna inanılıyor artık. Mizah, zihnin tuhaflık-

larla eğlenme ediminin ötesinde sosyal medyada iletişim dili haline gelmiş durumda. Dikkat çekmek, beğenilmek, takip edilmek ve ifade edilmek istenen şeyin yerine ulaşabilmesi için önemli bir fonksiyon icra ediyor. Böyle bir bağlamda insanların dindarlık ve mizah anlayışları arasında nasıl bir ilişki olduğunu sorgulamak hem ilgi çekici hem de kışkırtıcı bir konu olarak çıkıyor karşımıza. İlginçtir gülme ve mizah diğer konulara nispetle nadir çalışılan konulardan birisi olmuş. Son zamanlarda bilimsel çalışmalardaki yeri artsa da hak ettiği konumdan oldukça uzak olduğu söylenebilir. Özellikle mizah ile dindarlık arasındaki ilişkiyi konu edinen uygulamalı çalışmalar henüz çok yeni.

Gülmeye yüklenen anlamlar çağlar boyu değişirken zihinlerde gülme ve mizahın dindarlar tarafından “mesafeli olunması gereken konular” olarak görüldüğüne yönelik kalıp yargıların olduğunu söylemek mümkün. Dr. Yusuf Emre öncelikle gülme ve mizahı psikoloji açısından ele alıp, mizahın din anlayışları ile olan ilişkisini teorik olarak inceliyor. Ardından dindarlığın farklı boyutları ile mizah anlayışı arasındaki ilişkiyi uygulamalı olarak sınıyor.

Tanımı zor iki kavram olması bakımından mizah ve dindarlık aralarındaki ilişkiyi belirlemek kolay değildir sanıldığı kadar. Zira mizah denince akla olumlu ve olumsuz (alay etme, küçük düşürme, hakaret içerikli karikatür ve fıkralar vb.) anlamlar gelebiliyor. Benzer şekilde dindarlık kavramı da ele avuca sığmayan özelliğiyle civa gibi akıp gidiyor avuçlarımızdan, tutmakta zorlanıyoruz çoğu kere. Farklı biçim ve türlerde tezahür ediyor her yerde. Bir de mizah ve dindarlık ilişkisi dediğimiz zaman çok bilinmeyenli bir denklemle karşılaşıyoruz adeta. Bununla birlikte Dr. Yusuf Emre'nin kavramsal bakış açısı sağlam bir zemine oturuyor. Yazar olanca zorluklara rağmen hem genel kavramları tartışıyor hem de uygulamalı bir örnek sunuyor bizlere.

Hatırlanacağı üzere yakın geçmişte Hz. Peygamber ile ilgili çizilen karikatürler ciddi bir krize neden olmuştu. Söz konusu krize eşlik eden şiddet içerikli olaylar müslümanların mizah anlayışının zayıf olduğu, hatta hiç olmadığı, dahası dindarlık ile mizah arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu iddiası kamuoyunu işgal etti günlerce. Bu kitapta yazar mizahın din içindeki ve etrafındaki sınırlarına işaret ederek, aradaki ilişkinin olumlu doğasına da dikkat çekiyor.

Mizah ve dindarlık konularına yakından bakınca ilişkinin çok boyutlu bir nitelik arz ettiği görülüyor. Bu haliyle farklı boyutlarıyla çalışılmayı bekleyen bir konu olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür uygulamalı çalışmalar mizah ve dindarlık arasındaki ilişkiyi tüm boyutlarıyla anlaşılır kılamasa da tek bir kalıp yargının ardına sığmayacak kadar geniş bir konu olduğunu göstermesi açısından kayda değer.

Bu kitabın keyifle okunacağını kanaatindeyiz. İlahiyatçılar, psikologlar ve sosyologlar başta olmak üzere sosyal bilimlerle iştigal edenlere yararlı olacaktır. Dr. Yusuf Emre'yi tebrik ediyor, orijinal konular üzerinde yapacağı yeni araştırmaları bekliyoruz sabırsızlıkla.

Prof. Dr. Asım YAPICI
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

ÖN SÖZ

Mizah, gülme ve eğlenme insanın doğal dışavurumları olarak kabul edilebilir. Ancak dinî gelenekte bu eylemler zaman zaman sınırlandırılmaya ve terbiye edilmeye muhtaç konular olarak görülmüştür. Hatta bazı kültürlerde insanların dinî yaşayışına zarar verdiği gerekçesiyle mizahı yasaklama girişimleri olmuştur. Böyle bir arkaplandan günümüze mizah ve dinî yaşayış arasındaki ilişkilerin sorunlu olduğuna yönelik birtakım kalıp yargılar oluşmuştur. Gerçekten de din anlayışı ve mizah arasında bir karşıtlıktan söz edilebilir mi? Dindar olmak, mizaha mesafeli olmak ya da ciddi ve hüzünlü olmakla eşdeğer midir? Başka bir deyişle dindar olmak mizahta farklı olmak anlamına gelir mi?

Bu araştırmada mizah anlayışı ile dindarlık arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde öncelikle gülme ve mizah kavramları üzerinde durulmuştur. Mizahın davranışa yansıyan yönü olarak gülme kavramı tanımlar, özellikler ve kuramlar bağlamında açıklanmış, mizah kavramı ise tarihsel süreç içinde değişen anlamı özetlenerek onun nasıl bir dönüşüm yaşadığı belirtilmiştir. Gülme ve mizah kavramlarının birbiriyle ilişkisi belirlendikten sonra mizahın psikoloji açısından önem arz eden konularına değinilmiştir. Mizahın görelî doğası ve değişen bağlamı hakkında bilgi verilerek komik olanın kişiden kişiye ve içinde bulunulan bağlama göre farklılık gösterdiğine dikkat çekilmiştir. Ardından mizahın gelişimsel açıdan nasıl bir seyir izlediği, bireyin hayatında ne gibi fonksiyonlara sahip olduğu ve kişilik özelliği olarak mizah anlayışının ne anlama geldiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra dinlerde mizahın nasıl değerlendirildiği dinî metin ve kültür başlıkları altında ele

alınmıştır. Diğer taraftan mizahî içeriklerde dinî konuların nasıl yer aldığı ve mizah ile dinin doğası gereği nasıl bir ilişkiye sahip olduğu açıklanmıştır. Araştırmanın uygulama bölümünde mizah anlayışı ve dinî yaşayışın farklı görüntüleri arasındaki ilişkiler nicel yöntemle incelenmiştir.

Bu çalışmanın tamamlanmasında çok sayıda kişinin yardımını gördüğümü belirtmeliyim. Öncelikle çalışma süresince rehberliğini ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Asım YAPICI'ya, çalışma boyunca beni cesaretlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK'a ve Prof. Dr. Turan AKBAŞ'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamla ilgili karşılaştığı kaynakları benimle paylaşan Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK hocama ve Dr. Ahmet BEKEN'e, Hadis kaynaklarına ulaşmam konusunda yardımlarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan YARBA'ya müteşekkirim. Aynı ortamı paylaşmaktan onur duyduğum sevgili dostlarım Nesibe ESEN ATEŞ, Ahmet Rifat GEÇİOĞLU, Ali KOÇAK ve Merve KOYUNCU'ya sonsuz teşekkürler.

Çalışmamın tüm aşamasında sabrı ve anlayışıyla en büyük destekçim olan eşim Esra EMRE'ye, varlıklarıyla motivasyonumu hep yukarıda tutan kızlarım Begüm ve Gökçe'ye, çalışma boyunca manevî desteklerini her an hissettiğim sevgili anne ve babam Ayşe ve Osman EMRE'ye minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Yusuf EMRE
Adana - 2020